

O‘ZBEKISTONGA VOKAL SAN’ATINING KIRIB KELISHI, TARIXI, RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti

2-bosqich magistranti

Xabirova Nodiraxon To‘lanboy qizi

Annotatsiya Ushbu maqolada O‘zbekistonga vocal san’atining kirib kelishi, taraqqiyot bosqichlari va ijrochiligi xususan urush davridagi rivojlanish bosqichlari to‘g‘risida so‘z boradi.

Аннотация В данной статье говорится о внедрении вокального искусства в Узбекистане, этапах его развития и исполнения, особенно этапах развития в годы войны.

Annotation This article talks about the introduction of vocal art in Uzbekistan, the stages of its development and performance, especially the stages of development during the war years.

Kalit so‘zlar: Vokal, uslub, qo‘shiq, drama, opera, .spektakl, konsert.

O‘zbekistonda vokal musiqasi san’atining asoslarini o‘rganar ekanmiz jahon xonandalik maktablari tarixiga nazar tashlashimiz lozim. Respublikamizda akademik kuylash uslubi asosan rus xonandalik maktabi tajribasiga tayangandir. Rus akademik xonandaligi irmoqlari esa - rus xalq qo‘shiqlarining o‘ziga xos kuychanligi, kuyining kengligi va ma’nosining boyligini o‘ziga jamlagan. O‘ziga xoslikni avaylagan holda rus xonandaligi maktabi Italiya, Fransiya va Germaniya xonandalik maktablarining boy udumlarini o‘zlashtirdi. Uning rivojiga o‘z hissasini qo‘shganlardan G.Lamakinni aytib o‘tishimiz mumkin. U 1837 yilda yaratgan “Методу пения-1” va “Методу пения-2” asarlari, F.Evseevning 1833 yilda chop etilgan “Школа пения” asari, A.Varlamovning “Полная школа пения” asarlaridagi ko‘rsatmalari zamonaviy kuylash prinsiplari bilan

hamohang va chambarchas bog'liqdir. Akademik yo'nalishda barcha millat vakillari kuylay oladilar, lekin doim talaffuz etishda o'zgarish ro'y beradi. "Til ovoz naychalarining vibratsion ishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi, ta'sir ko'rsatilgina qolmay kekirdak faoliyatida ham katta o'rin egallaydi" (L.Dmitriev). Iste'dodli akademik yo'nalishda kuylovchi xonanda uchun kuylash qancha oson bo'lsa, milliy yo'nalishda kuylash ham shuncha oson bo'ladi. O'zbekistonda bu ikki yo'nalishda kuylagan xonandalar bor, bular xalq artistlari K.Zokirov, N.Xoshimov, S.Yarashev, S.Qobulova va boshqalar. O'zbekistonda vokal musiqasi san'atining paydo bo'lishi. Ulug' inqilobdan so'ng qo'shiqchilik va musiqa janrlarida yuksalish va ko'tarilish imkonlari ochilganday bo'ldi. Kuy va qo'shiqlarimizni atoqli ashulachilarimizdan Muhiddin Qori Yoqubov va rus musiqashunosi Mironov tomonidan bir necha ashulalarimiz notaga olinib chop ettirildi. Uspenskiy bilan birga 2 yil davomida Shashmaqom notaga olindi. Musiqa maktablaridan chiqqan talabalar Rossiyadagi musiqa texnikumlari va institutlariga jo'natila boshlandi. Ham o'z musiqamiz va Yevropa musiqa olimlarining yordamlari bilan kuylarimizni notaga oldirishda Yevropa musiqasining ohang usullariga ergashtirmaylik. Yevropa ohang usullaridan ko'z yumib qo'shiq va kuylarimizni o'z ohanggiga qolishiga tirishaylik degan fikr tug'ildi. Bu to'g'rida Uspenskiyning katta tajribasi bor edi. 1918 yilning 1 sentyabri O'zbekistonda opera teatri tashkil topgan kun hisoblanadi. O'sha kuni xalq Konservatoriyasida Dargomijskiyning "Русалка" operasi qo'yildi. Keyinchalik boshqa operalar ham sahnalashtirila boshlandi. Teatr uchun kadrlar tayyorlash studiyasi ish olib bordi. Bakudagi teatr texnikumida aktyorlar o'qiy boshladi. O'zbekiston milliy vokal qo'shiqchiligi haqida ancha munozaralar davom etdi. Moskva konservatoriyasi qoshidagi o'zbek studiyasi tashkil topib unga Halima Nosirova, M. Ashrafiy, B. Inoyatov, N.Hoshimov va boshqalar o'qiy boshladi. Ayrim nazariyachilar milliy operada bo'g'iz bilan kuylashni saqlab qolish zarurligini ya'ni o'zbek xalq qo'shiqlariga xos kuylash usulini o'zgartirmaslik kerakligini isbotladilar. Ammo sekin-asta har qanday opera qo'shig'i o'zining butun dunyo opera madaniyatiga xos qanaqadir umumiy xususiyatlarga ham ega bo'lishi kerak deb hisoblandi. Har qanday millatga mansub qo'shiqchi uchun

nafas olib kuylash muhimligini ta'kidlab mashhur qo'shiqchi G'ulom Abdurahmonov shunday degan edi. "Milliy vokal uslubi nutqning xususiyatlariga bog'liq bo'ladi. Eng asosiysi tilning nozikligini his etishdir. Har qaysi millatda o'zining nutq uslubi va o'ziga xos intonatsiya xususiyatlari bo'ladi. Mana shularni qo'shiqda aks ettira olish kerak. Italiya maktabidan opera tovushini va uning yo'nalishini olish, kuylash usuli esa har bir millatning tiliga mos bo'lishi lozim."(G'.Abdurahmonovning Tamara qizga yozib olgan xotiralaridan). Musiqali dramadan operaga o'tish oson bo'lmadi. 1940 yilda "Layli va Majnun" spektakli, "Gulsara" musiqali spektakli operaga aylantirildi. Barcha kuylarning materiallarini T.Sodiqov, N.Mironovning hamkorligida yozdi. Keyin esa musiqali dramaning pattiturasini ustida ishlashga Gliere ham jalb etildi. 1939 yilda "Gulsara" a'lo darajada ishlangan musiqali drama sifatida ijro etildi. 1939 yilning iyunida M.Ashrafiy va Sergey Vasilenko "Bo'ron" spektaklini qo'yishgandan so'ng o'zbek musiqali teatri to'la huquqli opera teatri nomini olishga sazovor bo'ldi. 1918 yil iyul oyida Toshkentda ochilgan Turkiston xalq konservatoriyasi O'rta Osiyodagi birinchi musiqa maskani bo'lib u o'sha yilning aprel oyida tashkil topgan Turkiston Dorilfununining tarkibiga kirgan. Uni Kalenin boshqardi. Ma'lumki, vokali-simfonik musiqaning shakllanishi M.Burxonov, S.Yudakov, M.Leviyev, M.Ashrafiy, I.Akbarov kabi atoqli kompozitorlar ijodiy faoliyati bilan bog'liq. Ularning ko'p yillik tajribalari natijasida ko'p ovozli xor madaniyati qisqa vaqt ichida rivojlandi va ijrochilik amaliyotida qollana boshladi. Ikkinchi Jahon urushi yillari o'zbek musiqa san'ati uchun o'ziga xos sinovlar davri bo'ldi. Fashizm ustidan tezroq g'alaba qozonish, insonlarning ozodligi uchun kurashish o'zbek san'atiga xos xususiyatga aylandi. Urush yillarida san'atkorlar ham katta xizmat qildilar. Frontga yordam berish, jangchilar rahini ko'tarish maqsadida ko'plab konsertlar uyushtirdilar, ulardan tushgan mablag' esa front maqsadlariga yo'naltirilar edi. San'atkorlarning birinchi front brigadasi sozanda F.sodiqov rahbarligidagi guruh bo'lib, 1942-yilda filarmoniya tomonidan tuzilgan edi. Ushbu ijodiy guruh 16 nafar kishidan iborat bo'lib, urush yillari front jangchilariga konsertlar berdi. Urush tufayli Rossiyadan ko'plab ijodiy xodimlar, san'atkorlar o'zbekistonga ko'chirib keltirildi. S. Vasilenko, B.

Arapov, M. Shteynberg, Yu. Tyulin kabilar O'zbekistonda istiqomat qilib, o'zbek musiqa san'atida o'z faoliyatlarini boshlab yubordilar hamda yosh o'zbek musiqachilarini tarbiyalashda ham faol ishtirok etdilar. Ular bilan bir safda urushdan avval O'zbekistonga kelgan rus kompozitorlar N.mironov, V.Uspenskiy, B.Nadejdin, G.Mushel, A. Kozlovskiylar ham o'z ijodlarini davom ettirdilar.

Adabiyotlar ro'yxati

1. G. M. Sharipova, G. T. Tojiyeva. Musiqa metodikasi/O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, T., 2012. — 248 b.
2. N. Turnazarov. Musiqa o'qitish metodikasi va maktab repertuari/Termiz – 2006 y. 94 b.
3. G. M. Sharipova. Musiqa va uni o'qitish metodikasi/ “Turon-Iqbol” n. Toshkent
4. G.M.Sharipova, D.F.Asamova, Z.L.Xodjayeva. Musiqa O'qitish nazariyasi metodikasi va maktab repertuari. Toshkent – 2014 y. 108 b.
5. D. Soipova. Musiqa o'qitish nazariyasi va metoikasi, Toshkent – 2009y. 219 b.
6. T, Ortiqov. Musiqa o'qitish metodikasi. “Muharrir” nashriyoti, T., 2010. 119 b.
7. Muzikalniy ensiklopedicheskiy slovar., M – 1990
8. Ruscha - o'zbekcha lug`at., T - 1983
9. Anisimov A. I. Dirijor – xormeyster. Novosibirsk 1985 g.
10. Bezborodova L. A. Dirijorlik. M., 1990 y.
11. Vendrova T. E., Pigareva I. V. Musiqa orqali tarbiyalash. M., 1991y.
12. Asafev B. V. Xor san'ati haqida. L.,1980 y.
13. Andreeva L. M. Xor dirijorligini o'qitish usullari. M., 1969 y.
14. Анализ вокальных произведений. Л., 1988.
15. Асафьев Б. Русская музыка от начала XIX века. Л., 1968.
16. Багадуров В. Очерки по истории вокальной методологии. М., 1956.
17. Вайкль Б. О пении и прочем умении. М., 2000.
18. Гобби Т. Мир итальянской оперы. М., 1989.
19. Друскин М. Вопросы музыкальной драматургии оперы. Л., 1962.
20. Кочнева И., Яковлева А. Вокальный словарь. Л., 1986.